

գինք արծաթոյ իւրց են՝ „Դատաստանագիրքն այս գեպքում նշանակում է իրբեւ պատիժ նաեւ ապաշխարութիւն։ Մի այլ տեղ Դատաստանագիրքը, հիմուելով մովսիսական օրենքի վրայ², սահմանում է հետեւեալ դոցումները այն գեպքերում, երբ տէրբեր վնասում եւ հաշմ են գարձնում սարկի մարմի ու զգայարակի որեւ է մանը, երբ վնասուած սարուկը քրիստոնեայ է, և այլիւս ազատում է սարկութիւնց։ Հիսկ եթէ յայլազգեաց իցէ ծառոյն եւ ազախինն, վաճախից որքան արժան է՝ պակաս եւ կամ ընդ կէս գնչ ըստ որում ի գեպ իցէ դատաստանի իրաւամք. սակայն իշխան լիցի թէ եւ ոչ կամ վաճառելց (Ա, ԳԼ. 1): Վերջապէս երբ սարուկը փախչում է տիրոջց ստարի մօտ, վերջին իրաւունք չունի յետ վերադարձնել նրան նախկին սիրոցը, այլ պարտաւոր է փախած եւ իւր մօտ ապաստանած հառային, պահէլ իւր անը, իրբեւ սեփական ստրկին, եւ ապա 6 ասրուց յետոյ ազատութիւն տայ նրան (Ա, ԳԼ. Հէ): Առաջին հայեացքից այս սարորինակ սկրունքը փախած սարուկների մասին բացարելի կը լինի, եթէ մասրերենք, թէ ինչ նշանակութիւն ուներ հին ժողովրդների, նմանապէս հին հայերի իրաւունքների մէջ սիրազետող, նաեւ միշտարեան եւրոպայում երբեմն ծաղկող սպառուէջ էրուսունց — Asylrecht³:

Ազատութիւն ձեռք բերելով, սարուկները՝ պիտի ենթադրել, մանում էին շնականների շարքը եւ ստանում էին իրենց անտեսութեան համար որոշ հողարտիւններ: Ուրեմն ազատուած սարուկները վերջիվերջյ մտնում էին գարձեալ նոր յարաբերութիւնների մէջ իրենց աւերերի հետ, թէեւ ի հարկէ նախկին սարուկներին արուում եր լիակատար ազատութիւն ընտրելու իւր համար նոր ընակատեղ կամ անտեսական գործունէութիւն: Սակայն ի նշատի առնելվ հին եւ միշտարեան հայաստանում սիրող հողային յարաբերութիւններն եւ արդիւարերութեան նուազ զարդարում, բնականորէն այն անձնիք, որոնք նոր էին ազատուել սարկութիւնց եւ զորի էին միանգամայն նիւթեական միջոցներից, ուրիշ ելք չպիտի գտնէին իրենց կննսական գոյութեան համար, եթէ ոչ,

դիմել գիւղատնտեսական աշխատանքին: Նրանք պիտի ստանային որեւէ հողարտիւն եւ սրա հետ միասին պիտի մնուեն այն հողատիրական յարաբերութիւնների եւ կախումների մէջ, որոնցով ընորոշումը էր շնականութիւնը:

Այս ենթադրութիւնը հիմում ենք հոմանիշ երեւոյթների վրայ, որոնք տեղի ունեին հին դասական աշխարհի սարկութեան պատմութեան մէջ: Այդ սարկութեան շարքերից տառաջ եկան հին հողավական coloni, որոնք որոշ նմանութիւն ունին հին Հայոց շնականների հետ: Երկրագործութեան ու գիւղատնտեսութեան կազմակերպման եւ անկման շշանում հին հողավական կայսրութեան մէջ բազմաթիւ հարաւա հողատէրերի իրենց սարուկներին տեղաւորում եւ ապրեցնում էին իրենց սեփական հողերի վրայ, տարօվ նրանց մօնր կապալառուների իրաւունքներ: Այս եղանակով հին հողավական ստրուկները իրականորէն ազատում էին իրենց աւերերի անմիջական իշխանութիւնից եւ սիրացակտութիւնից, բայց եւ միւս կողմից նրանք այսուհետեւ որոշ պարտաւորութիւններ էին սահմանում, արդէն իրբեւ հողագործներ ու գեղարկներ, գեպ իրենց տէրը, որպէս հողի միակ սեփականատիրոջ վերաբերմամբ⁴:

(Ըստ Հայութիւնի)

Խ. ՍԱՄՈՒՀԱՆԱՑՄԱՆ

ԲԱՆԱԿԱԿԱՆ

ԳՈՐԻՌՈՅՈՒՔԻ ԹԷ ԶՈՒԳՈՐՈՅՈՒՔ

Յ. Մարկուարտի գեղեցիկ հատուածը՝ “Հայ Բժեաշխեց”, (Ժարգմ. Հ. Թ. Կէտիկեան. Վիեննա, 1903) ծնունդ տուաւ հետագայ տող շերոււ:

Ագթթանգեղեայ քով (տպ. Վենետ. 1862, էջ 597) կը յիշատակուի անգամ մը իրբեւ հայկական նահանգ “Գորդուրոցոց”, աշխարհը որ տեղյն անյարմարութեան պատճառաւ գրաւած էր արդէն բանապիրաց ուշագրութիւնը (Հմմա. Հիւրշման հին Հայոց տեղայուններ. 113): Մարկուարտ յիշեալ գրութեան մէջ (էջ 13, Ծն. 2) կը գրէ. “Գորդուրոցոց կիրեւայ թէ յունական բնագրին մէկ

¹ Մովսիսական օրենք. Եմից ԽԱ. 20-21.
² Մովսիս. օրենք Եթից ԽԱ. 26-27.
³ Ազատունի իրաւունք մասին աւելի մանաւանուն եր ուսումնական ապահովական Հանդէսական գոյութեան համար, Ազատագրական Հանդէսական, 1903 թ. գիրք ԽI, էջ. 278-280:

¹ Felix, Entstehung des Eigenthums, IV. B. 1. Hälfte, S. 441.

սխալին հետ կապացութիւն ունի ։ Մարդաբան փոխանակ Պարզաբան այս ենթադրութիւնը կը հասաւառուի այսպէս։ Ագաթաթանգեղոց իւր ցանկին մէջ յիշած է Հայաստանի գրեթե մոլոր նշանաւոր նահանգները, հետեւարար անհարին է որ զանց առած ըլլար Գուգարքի պէս Նշանաւոր նահանգ մը, յառաջ բերելու համար Կարգարացոց այլուր անձնօթ աշխարհը և գործակալ նոյն Մատենագիրը այդ երկրին իշխանը կը յօրչորչէ իշխանի (Հմատ. եւ էջ 650)։ Խոկ այս յօրչորչանը յայտնի է մեր հին պատմագիրներ որ յատուկ էր Գուգարացոց իշխանին (Քիշ. Դ. Ե. Ճ. Վ. Փ. Փարացի 134, 148 ե.ն. Հմատ. եւ Կորիւն, 32. Խոր. 191, 258)։ Այս հիման վրայ կրնակ Ագաթանց եղելայ այս տեղին Հերշմանի հետ Գուգարացոց, անուան առաջապահ մը նկատել եւ Մարգիւարտի ենթադրութեամբը մէկնել։

Այս Գորդիոնի աղաւաղումը Ագաթանց եղելայ մէջ շատ հին է, այնպէս որ յօրնենացին իւր օրինակին մէջ այնպէս կարդացած է, որ եւ պատմառ տուած է պատմագրին Հին Հայաստանի մէջ այդպիսի նախարարութիւն մը ենթագրելու եւ մուացածին երեւակայութեամբ անոնց ծագման համար զրոյց մը յօրինելու՝ սերեցնելով զանոնք Առան անուն նախարարէ մը — “ի սորա (յԱռանայ) զաւակէ ասեն սերեալ զազդ Ռւտեացոց եւ Ծովդէացոց եւ Գորդիոնոց իշխանութիւնն”,

Խորնեացի այս ազգին երկրորդ յիշատակութիւնն կ'ընէ Տրդաբի՛ հիսիսային ազգաց հետ պատերազմը պատմած ատեն պատերազմն վայրը կը զնէ Գուգարացոց աշխարհը։ Ացրջին յիշատակութիւնն մ'ալ կը տեսնեմք, երբ կը պատմէ Մաշտոցի տորոններութիւնը Աղաւանից կողմերը։ “Այս զնշանագիրն է Գորդիոնց լեզուին։ Այսոր այլուր անձնանօթ է Գորդիոնց լեզու մը եւ նշանագիր։”

Ագաթանց եղելայ Զեռագրաց բաղդատութեամբ Նոր Հրատարակութիւնը այս կետին մէջ կու տայ մէզի կոռուսն մը որոշելու թէ Խորնեացին Ագաթանց եղելայ որ խմբագրութիւնն ունեցած է աշաց առջեւ։ Խնչպէս Հրատարակիչք գեղեցիկ դիտած են Յառաջարանին մէջ, Զեռագրաց Համեմատութիւնը երեք իտումին կը բաժնէ ճենագիրին առջեւ թիւրդութիւնը մէջ առաջ առաջ առաջ առաջ իւր կրնութիւնը նկատի առնյով, աւելին պահանջել կարելի չեր։ Սակայն այն մասնիկը աւելի ման-

“Կուգարացոց, ուղիղ ընթերցուածը. 1. Ճառընիր էջմիածնի Մատ. թ. 1753 (յամէ 1220), 2. Ագաթանց եղու թ. 1655 (յամէ 1293) եւ 3. Ագաթ. թ. 1659 (ԺԶ դարէ). Երբինն ունի արդէն Գորդիոնցոց, որմէ ծագած կ'երեւայ Ագաթ. միւս խմբերու Գորդիոնցոց սիալը, որ եւ պատմառ եղած է խորինաց նոր ազգ մը եւ աշխարհ ենթադրելու։

Հ. Հ. ՀԱՄԲՈՒԹՅԱՆ

ՀԵՅԵՐԻՆԻ ԱՅԼԻՆ ՌՈՒՆԵԿԵԼ ԳԸՈՒԿՈՅՆ ՀԵՅԵՐԻՆԻ ՏԵՇ

Ասկեդարեան հայերէնի վրայ Միկմարեան հարց ըրած մանրագիրնի խուզպիկութեանց շնորհիւ հայ գասական մատենագրութեանց մէջ երեւան եկած է՝ իորբթ ու օտար յետամուտ բացարութիւններու, բառերու, մասնիկներու բաւական ստուար կոյտ մը, որմէ թէ իրենք խորշած են իրենց գործոց մէջ եւ թէ նաեւ իրեւ հրանգաւագու աւանդած են հասարակութեան՝ յարմար առիթներով։ Այս մասնիկներէն է նաեւ հայերէն այն մասնիկը, որուն վրայ հոս կ'ո զեմ խօսիւ։

Հառընուիքի Հեղինակը Հ. Քոռնեան հետեւալ ակնարկութիւնն ըրած է առ այս. “Ասուսածային, Տորդիային, Երինային եւ այլն ածանցները հին ընտիր մատենագրութեան մէջ խիստ ցանցառ են, անոնց տեղ կ'ըստու՝ սոսուածնեին, սոսուածնական, մարդիքն, արդիքն, երիւաւոր, երիւաւորուաւու եւ այլն։ Այն մասնիկը աւելի սեղական ածանց կը շինէ, լուսային, դաշտային, ցանցային . . . եւ այլն”,¹ Հառընուիքի Հեղինակին այս խօսքը աշքի առջեւ ունենալով Նորայր Բիւզանդացիր, եւ մէկալ կողմանէ սոկեդարեան մատենագրութեան մէջ այն մասնիկն ստուպ կրնութիւնը նկատելով՝ կը գժուարի վճռական պատմասնան մը տալ. ահաւասիկ իւր կարծիքը, “ի վերցյեգեալ օրինակաց կը տեսնուի որ Մորդիային, եւ մանաւանդ Առաջնածային չեն այնչափ ցանցառ, բայց թէ ամենայն վկայութիւնը եւ վաւերական են, ոչ ունիմ ասել,² Նորայրէն, գտնուած պարտգաներն ի նկատի առնյով, աւելին պահանջել կարելի չեր։ Սակայն այն մասնիկը աւելի ման-

¹ Թռունեան Հ. Թ. Հատավարի ընթերցուածք, էջ 286, Հմատ. նաեւ Մէսենիքնան Հ. Գ. Արդի Ալլուագիս. Ա. էջ 127:

² Կորիւն Վարդապետ եւ Նորին թարգմանութիւնը. էջ 218.